

Marek Gedl: *Die Sichel in Polen. Prähistorische Bronzefunde 18/4*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1995. ISBN 3-515-06030-8. 119 strani, 79 tabel.

V četrtem zvezku osemnajstega oddelka serije PBF so predstavljeni bronasto- in železnodobni srpi s Poljskega. Objavljeno gradivo je avtor zbral v letih 1980-1985 v številnih muzejih, arheoloških zbirkah in arhivih na Poljskem, v Avstriji, Nemčiji in na Švedskem.

Pri delu se je avtor oprl na kronološko shemo J. Kostrzewskega, ki je bronasto dobo razdelil na pet period (I-V), njej pa sledi starejša železna doba (Ha C in Ha D).

Od skupno 755 srpov (v to število je vključenih tudi dvanajst kalupov) je 683 bronastih in 72 železnih. Med gradivom prevladujejo gumbasti srpi, na jugu se pojavljajo posamezni jezičastoročajni, ni pa kavljastih in tulastih srpov.

Več kot polovica srpov izvira iz depojev. Prvi bronasti srpi se pojavijo v depojih s konca II. periode, najpogostejši so v depojih IV. in V. periode, najdemo pa jih tudi še v depojih z začetka starejše železne dobe (Ha C). V Ha D jih v depojih ni več, nadomestijo jih železni srpi.

Glede na število sledijo srpi iz grobišč. Kot grobni pridatek se prvič pojavijo v grobovih iz III. periode in se pojavljajo vse do začetka latenskega obdobja. V glavnem so omejeni samo na območje zahodne Poljske. Skoraj vsi železni srpi izvirajo iz starejše železnodobnih grobov lužiske kulture, samo eden je iz grobišča pomorjanske kulture.

V naselbinah najdeni bronasti in železni srpi predstavljajo nekaj več kot 6 % vseh.

503 gumbaste srpe avtor najprej razdeli po obliki, potem po stopnji ukrivljenosti rezila, po obliki osnove srpa in po številu in poteku rezilnih reber. Tako razlikuje:

- rahlo ukrivljene, trtniku podobne srpe s širokim rezilom in ravno osnovo z enim ali dvema rezilnima rebroma;
- močno ukrivljene z ravno, poševno ali koničasto osnovo brez rezilnega rebra, z enim ali dvema rezilnima rebroma;
- rahlo ukrivljene brez rezilnega rebra ali z enim rezilnim rebrom;
- kolenčasto ukrivljene srpe;
- srpe z rahlo privzdignjeno konico z ravno, poševno ali koničasto osnovo;
- srpe z močno privzdignjeno konico in
- ravne, nožem podobne srpe z ravno, poševno ali koničasto osnovo.

Gumbasti srpi lužiskega tipa so razdeljeni po istih kriterijih:

- srpi s koničasto osnovo brez rezilnega rebra oz. z enim ali dvema vzporedno s hrbtnim rebrom potekajočima rezilnima rebroma ali z enim, dvema ali tremi rezilnimi rebri, ki se združijo s hrbtnim rebrom;
- srpi s poševno ali zaokroženo osnovo brez rezilnega rebra, z enim vzporedno s hrbtnim rebrom potekajočim rezilnim rebrom, z enim ali dvema rezilnima rebroma, ki se združita s hrbtnim rebrom in
- srpi s privzdignjeno konico brez rezilnega rebra, ali z enim ali dvema hrbtnemu rebro vzporednima rezilnima rebroma oz. z enim, dvema ali tremi rezilnimi rebri, ki se združijo s hrbtnim rebrom.

Miniaturni srpi so praviloma dolgi med 4 in 6 cm. Po obliki hrpta so razdeljeni na ločne srpe in na srpe z valovitim hrptom.

Kratki srpi pomorjanskega tipa so razdeljeni v pet različic: v različico Kłeskowo, različico z ravnim hrptom, različico z rahlo valovitim hrptom, različico z ločnim hrptom in z ozko oz. zaokroženo osnovo in različico s privzdignjeno konico.

56 jezičastoročajnih srpov je razdeljenih po številu in poteku ročajnih in rezilnih reber v tri skupine. V prvi skupini so

srpi z dvema ročajnima rebroma, pri katerih se notranje ročajno rebro konča pod hrbtnim rebrom ali pa teče vanj. Drugo skupino tvorijo srpi z dvema ročajnima rebroma, pri katerih notranje ročajno rebro preide v rezilno rebro in teče vzporedno s hrbtnim rebrom. V tretji skupini so srpi s tremi ročajnimi rebri.

Srpe iz prve skupine avtor uvršča v tip Uioara 8 (-Špálnaca 1) (Petrescu-Dimbovița 1978, 39 ss, t. 10; 11), kar drži le delno. V ta tip bi lahko uvrstili srpe št. 498, 499A, 500, 503, 506, 510 in 512, del srpov (št. 501, 502, 505, 507-509, 511) bi sodil v različico Uioara 8a (-Sălard 1) (ib. 41 ss, t. 12A), srp št. 499 v tip Uioara 9 (-Sălard 2) (ib. 42 ss, t. 13A), srp št. 504 pa v tip Josani 1 (ib. 44 ss, t. 14A). Srpe druge skupine avtor vzporeja s tipoma Uioara 9 (-Sălard 2) in Josani 1. Med njimi je srp št. 521B, ki bi moral biti uvrščen v prvo skupino oz. tip Uioara 8 (-Špálnaca 1). Srpe iz tretje skupine so po avtorju še najbližje različici Uioara 3 a.

S Poljskega je znanih deset kalupov za ulivanje bronastih (gumbastih) srpov; za dva fragmenta pa ni čisto zanesljivo, če sta služila za ulivanje srpov. V glavnem so kamniti (iz drobnornatega peščenjaka, eden iz apnenca), dva sta glinasta. V naslednjih je najti praviloma fragmente kalupov, skoraj v celoti ohranjeni izhajajo iz grobov.

Železni srpi večinoma pripadajo pozni lužiski kulturi, ostali pa pomorjanski kulturi in zahodnobaltski kulturi grobnih gomil. Tipološko so razdeljeni na srpe z vstran zakrivljeno osnovo in srpe s trnastim nastavkom. Izjemna sta srpi iz groba iz Białowic (ima tulast nastavek za nasaditev) in polkosa iz Sławna.

Pri risbah pogrešam puščico, ki označuje točko ulivanja, v katalogu pa žal niso navedene tudi teže srpov.

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA 1978, *Die Sichel in Rumänien mit Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens*. - *Prähistorische Bronzefunde* 18/1.

Primož PAVLIN

Jorgen Ilkjaer: *Illerup Ådal 1,2, Die Lanzen und Speere; 3,4, Die Gürtel. Bestandteile und Zubehör*; Claus von Carnap-Bornheim, Jorgen Ilkjaer: *Illerup Ådal 5-7, Die Prachtausrüstungen*. Jutland Archaeological Society Publications XXV: 1,2, 1990; 3,4, 1993; 5-7, 1996.

Sredi 19. st. so pričeli na Danskem s prvimi arheološkimi raziskovanji v močvirjih, v katerih so odkrili ogromne količine vojaških najdb iz obdobja od 2. do 5. st. Najdišče v močvirju Illerup Ådal je bilo odkrito leta 1950 in kopano med leti 1950 in 1956. Ker so bile najdbe ogrožene zaradi izsuševanja močvirja, so med leti 1975 in 1985 potekala nova obsežna raziskovanja. Z rezistenčnimi in magnetometričnimi meritvami, sondiranjem in vrtninami so določili obseg arheološkega območja - celotno dno jezera iz prvih stoletij po Kr. Izkopan pa je bil le ogrožen predel, to je 40 % jezerskega dna (40.000 m²). Pri tem je bilo odkrito več kot 12.000 najdb. Čeprav Illerup ni bil izkopan v celoti, je vendar največje moderno raziskano tovrstno najdišče.

Pri razlagi velikih močvirskih najdb orožja raziskovalci izhajajo iz predpostavke, da gre za orožje premaganih napadalcev, ki ga je lokalno prebivalstvo žrtvovalo v vodo. Način analize in objave gradiva z najdišča Illerup je bil tesno povezan z zastavljenimi vprašanji. Avtorja sta preko kronologije in geografske razširjenosti predmetov prišla do interpretacije družbe in zgodovinskih dogajanj. Objava Illerupa se deli v tri velike dele.

Bistveni rezultat prvega dela (1. in 2. knjiga) je ugotovitev, da so bila v Illerupu tri velika žrtvovanja, poimenovana

“prostor” A, B in C, ter majhno žrtvovanje D. Različna žrtvovanja so definirana z določenimi tipi sulic in kopij, z večjimi skupinami predmetov (“koncentracijami”) ter s pomočjo predmetov, katerih fragmenti so ležali na različnih delih najdišča. Žrtvovanje A in B sta bila časovno zelo blizu, datirana okoli leta 200 (faza C1b po severnoevropski kronologiji), žrtvovanje C izvira iz časa okoli leta 400. Žrtvovanje A se je raztezalo čez celotno izkopano področje, drugi dve pa sta bili bistveno manjši. Pred daritvijo je bilo orožje namerno poškodovano. Velik del predmetov so zbrali v vreče in iz čolnov vrgli v jezero (od tod izvirajo skupine najdb), deli ščitov daritve A so ležali na vzhodnem bregu jezera, tretjo skupino pa predstavljajo tisti predmeti, ki so bili posamič vrženi z brega v vodo.

V 1. in 2. knjigi je bila tudi raziskana tipološka in kronološka občutljivost sulic in kopij. Ilkjaer je izhajal iz zelo natančne tipologije. Mere, oblike posameznih sestavnih delov in ornament so bili kodirani, nato statistično primerjani, šele na tej osnovi pa so bili določeni tipi. Statistično in grafično so predstavljeni posamezni oblikovni elementi tipov in odnosi med tipi. Avtor je analiziral še kronološki in prostorski položaj tipov v Illerupu, nato pa je zbral tudi podatke o geografski razširjenosti posameznih oblik sulic in kopij. Tipološka študija je bila trdna podlaga za široko analizo drugih skandinavskih močvirskih in grobnih najdb rimskega časa in zgodnjega obdobja preseljevanja ljudstev. Ilkjaer je vzpostavil nadregionalno kronologijo orožja, neodvisno od drugih kronologij, ki temeljijo predvsem na fibulah ali na uvoženih rimskih predmetih. Določil je časovne stopnje skandinavskega orožja ter relativno kronologijo najdb iz grobov in iz močvirij, pri čemer je upošteval tudi tipe, ki v Illerupu niso bili najdeni. V kombinacijski statistiki je časovni redosled tipov ročno določil, kajti le na ta način je dobil zelo jasn rezultat. Za obdobje B1 do D1 je tako dobil dvanajst časovnih skupin.

V drugem delu (knjigi 3 in 4) je Ilkjaer z osebno opremo želel razjasniti izvor najdb in razložiti pomen močvirskih daritev orožja in vojaške opreme. Analizirane so bile konkretne najdiščne okoliščine posameznih skupin. Na obrobju skupin orožja so bili večkrat najdeni kompleti osebne opreme, ki so bistveno pripomogli k analizi funkcije. Tako je vsak vojak nosil dva pasova, širšega z mečem in ožji pas z osebni pripomočki. Na ožjem pasu so obvezno viseli nož, kresilo ter mošnjček s kresilnim kamnom in drugimi pripomočki, npr. glavnikom, zobotrebeci, pinceto. Tudi s pomočjo tipološke analize se je dalo ugotoviti tri vrste spon: spona s konjske opreme, spona s pasov za meče in spona ožjih pasov z osebni pripomočki.

Tretji del (knjige 5, 6 in 7) je posvečen razkošni (luksuzni) opremi. Študija skuša s tovrstnim gradivom razjasniti hierarhične strukture in preko tega vojaško organizacijo. Analizirana je bila konjska oprema, ščiti, okrašeni s srebrom in bronom, meči, predmeti iz zlata, orodje, bogata osebna oprema in runski napisi. Pokazalo se je, da gre pri izoliranih skupinah orožja za funkcionalne enote. V skupinah so med izkopavanjem natančno dokumentirali lego posameznih predmetov, kar je bilo izredno pomembno za rekonstrukcije. Tako so uspeli rekonstruirati več popolnih garnitur konjske opreme. Očitno je bila konjenica integralni del napadalne vojske.

V vseh treh žrtvovanih skupaj je bilo najdeno več kot 150 rimskih mečev. Torej ni šlo za orožje elite, temveč je rimski meč lahko nosil vsak vojak. Zanimivo je, da so meče v barbarik uvozili brez ročajev, ki so jih potem izdelali domači obrtniki. Po Tacitovih virih naj bi navadni germanski vojaki dobili orožje od vojskovodij, s čimer bi morda lahko tudi razložili izredno homogenost orožja iz Illerupa.

Vojaška elita je v Illerupu določala germansko orožje in znaki - predvsem bogata konjska oprema in luksuzni ščiti. Analiza je pokazala, da je bila luksuzna oprema narejena v

rimski tehniki, vendar izdelana v barbarskih delavnicah. Vojšči na višjih položajih so imeli konjsko opremo, ščite in pasove za meče iz srebra oziroma bronu. Vojaki nižjih stopenj so uporabljali skoraj izključno železno orožje in opremo. Tacit in Amijan Marcellin omenjata pri Germanih trodelni hierarhični sistem vojske: kralje, plemiče in navadne vojake. Ta trodelna sestava se dobro vidi na gradivu iz Illerupa, pa tudi v gradivu iz drugih močvirij in germanskih grobov. Tako je bilo v Illerupu odkritih 5 srebrnih, 40 bronastih in 300 železnih ščitnih grb.

Luksuzna oprema kaže tudi na tehnološko izpopolnjenost skandinavskih obrtnih delavnic, v katerih so obvladali celo vrsto zapletenih tehnik. Uporabljali pa so dragocene materiale, ki so jih morali skoraj v celoti uvažati.

V katalogih, ki sledijo obravnavam posameznih vrst gradiva, je bil zaradi izredne količine najdb potreben določen izbor. Tako so objavljene le tiste vrste najdb, ki so jih lahko uporabili v analizah: sulice, kopja, pasovi in kar je bilo pritrjeno na njih ter luksuzna oprema. Najprej so predstavljene skupine najdb, ki so bile izredno pomembne za kronologijo ter rekonstrukcije noše in opreme. Sledijo odlične črno-bele fotografije predmetov, v merilu. Preseki so risani, prav tako je narisani tisti del gradiva, pri katerem je risba bolj izpovedna kot fotografija. Luksuzni izdelki so predstavljeni z barvnimi fotografijami v 7. knjigi. V 8. knjigi bodo avtorji objavili še dokumentacijo izkopavanj.

Natančna analiza gradiva iz Illerupa je pokazala, da je šlo za tri žrtvovanja orožja premaganih vojska - torej za enkratne zgodovinske dogodke. V tem je velika razlika in tudi vrednost v primerjavi z grobnimi najdbami. Rezultati širše raziskave pa kažejo posamezne horizonte močvirskih daritev, ki so bili odsev vojn med regijami. V obdobju B2 in C1a (2. st.) izvira močvirsko orožje iz lokalnega prostora, oziroma s področja južno in jugovzhodno od Danske - z območij ob Labi in Odri. Izredno velika vojaška aktivnost se kaže v fazi C1b (okoli leta 200), ko je bilo v času 30 do 50 let kar 12 velikih žrtvovanj orožja (tudi žrtvovanji A in B v Illerupu). Večina bojev v tem času se je dogajala na območju Kattegata (preliva med Jutlandom in Švedsko), napadalci pa so prišli iz južne Norveške in zahodne Švedske. Za določitev porekla napadalec je bila odločilna analiza glavnikov in kresil. Ob koncu faze C2 (okoli leta 300) pa se v močvirjih pojavi material, ki je povezan s srednjo in vzhodno Švedsko. Tudi lega teh močvirij kaže, da je napad prišel z vzhoda po Baltičem morju.

Zgoraj opisani rezultati so le majhen del bogate vsebine sedmih knjig o Illerupu. V delu Ilkjaerja in Carnap-Bornheima najdemo množico metodološko zanimivih analiz ter obilico podatkov o tipologiji, tehnologiji in kronologiji. Izjemna vrednost knjig pa je v tem, da so bile ogromne količine gradiva sicer racionalno, vendar temeljito in hitro po zaključku izkopavanja analizirane, objavljene in interpretirane. Avtorja sta presegla običajne arheološke študije in na podlagi gradiva razložila tudi družbo in zgodovinska dogajanja, ki so stala za najdbami. Ponovno se je pokazalo, da odlične zgodovinske in družbene interpretacije temeljijo samo na trdem delu: najprej na terenu in v laboratorijih, nato pa na natančni tipologiji, študiju najdiščnih okoliščin ter temeljiti analizi širšega geografskega prostora. To so osnove, ki so dale popolno verodostojnost rezultatom. S temi se bistveno širi poznavanje severnoevropske družbe v prvih stoletjih po Kr. in v zgodovinskih virih sicer neizpričanega dinamičnega dogajanja, ki je pripeljalo do pritiskov na rimski imperij, selitve germanskih plemen in na koncu tudi do vikinških vpadov v zgodnjem srednjem veku.